

John Lyons

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΣΤΗ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

LINGUA
γλώσσα
language
langue
lengua
SPRACHE

Περιεχόμενα

Σημείωμα των μεταφραστριών	11
Πρόλογος της έκδοσης του 1995	15
Πρόλογος της πρώτης έκδοσης	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Γλωσσολογία: η επιστημονική μελέτη της γλώσσας	25
1.1 Εισαγωγικά	25
1.2 Η παραδοσιακή γραμματική	28
1.3 Συγκριτική φιλολογία	47
1.4 Η σύγχρονη γλωσσολογία	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Η δομή της γλώσσας	83
2.1 Εισαγωγικά	83
2.2 Ουσία και μορφή	85
2.3 Παραδειγματικές και συνταγματικές σχέσεις	102
2.4 Στατιστική δομή	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι φθόγγοι της γλώσσας	135
3.1 Εισαγωγικά	135
3.2 Φωνητική	138
3.3 Φωνολογία	149

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Γραμματική: γενικές αρχές	173
4.1 Εισαγωγικά	173
4.2 Τυπική γραμματική	178
4.3 Γραμματική και λεξικό	202

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Γραμματικές μονάδες	217
5.1 Εισαγωγικά	217
5.2 Η πρόταση	220
5.3 Το μόρφημα	230
5.4 Η λέξη	245
5.5 Η έννοια της «βαθμίδας»	259

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Γραμματική δομή	263
6.1 Άμεσα συστατικά	263
6.2 Γραμματικές φραστικής δομής	270
6.3 Κατηγοριακές γραμματικές	284
6.4 Εξωκεντρικές και ενδοκεντρικές κατασκευές	289
6.5 Συμφραστικά ευαίσθητες γραμματικές	294
6.6 Μετασχηματιστική γραμματική	308

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Γραμματικές κατηγορίες	337
7.1 Εισαγωγικά	337
7.2 Δεικτικές κατηγορίες	342
7.3 Αριθμός και γένος	350
7.4 Πτώση	358
7.5 Χρόνος, έγκλιση και ρηματική όψη	377
7.6 Τα μέρη του λόγου	392

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Γραμματικές λειτουργίες	411
8.1 Υποκείμενο, κατηγορήμα και προσδιορισμός	411
8.2 Μεταβατικότητα και εργαστικότητα	430
8.3 Φωνή	457
8.4 Υπαρκτικές, τοπικές και κτητικές κατασκευές	477

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Σημασιολογία: γενικές αρχές	491
9.1 Εισαγωγικά	491
9.2 Παραδοσιακή σημασιολογία	494
9.3 «Έχοντας σημασία»	504
9.4 Αναφορά και έννοια	518
9.5 «Λεξική» και «γραμματική» σημασία	529

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Σημασιολογική δομή	539
10.1 Εισαγωγικά	539
10.2 Συνωνυμία	542
10.3 Υπωνυμία και ασυμβίβαστο	550

10.4	Αντωνυμία, συμπληρωματικότητα και αντιστροφή	558
10.5	Σημική ανάλυση και καθολική σημασιολογία	570
	Σημειώσεις και βιβλιογραφικές παραπομπές	585
	Σημειώσεις των μεταφραστριών	595
	Βιβλιογραφία	603
	Συμπληρωματική βιβλιογραφία	619
	Πίνακας συμβόλων και σημειογραφικών συμβάσεων	621
	Πίνακας ονομάτων	623
	Πίνακας όρων	627

1.4 Η σύγχρονη γλωσσολογία

1.4.1 *Ferdinand de Saussure*

Αν κάποιος μπορεί να ονομαστεί ιδρυτής της σύγχρονης γλωσσολογίας, αυτός είναι ο σπουδαίος ελβετός μελετητής Ferdinand de Saussure, του οποίου οι παραδόσεις (διασώθηκαν από τις σημειώσεις των φοιτητών του μετά το θάνατό του) εκδόθηκαν το 1915 με τον τίτλο *Cours de linguistique générale* «Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας». Στην εποχή μας μπορούμε να διακρίνουμε πολλές διαφορετικές γλωσσολογικές σχολές, ωστόσο όλες έχουν επηρεαστεί (σε διαφορετικό βαθμό), άμεσα ή έμμεσα, από τα μαθήματα του Saussure. Αν και θα έχουμε την ευκαιρία να αναφερθούμε σε ορισμένες από αυτές τις σχολές σε επόμενα κεφάλαια αυτού του έργου, δεν θα επιχειρήσουμε γενικά να αποτιμήσουμε τη συμβολή τους στην εξέλιξη του θέματος κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια. Σ' αυτό το κεφάλαιο, θα εγκαταλείψουμε εντελώς την αρχή της χρονολογικής σειράς. Αντ' αυτού, θα καταγράψουμε τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά που διακρίνουν συνολικά τη σύγχρονη γλωσσολογία από τη γλωσσολογία των προηγούμενων περιόδων.

1.4.2 *Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου*

Όπως έχουμε ήδη δει πιο πάνω (πρβλ. 1.2.4 και 1.2.8), οι παραδοσιακοί γραμματικοί είχαν την τάση να θεωρούν ότι ο προφορικός λόγος είναι κατώτερος, και κατά μία έννοια, εξαρτημένος από τον καθιερωμένο γραπτό λόγο. Ο σύγχρονος γλωσσολόγος αντιτίθεται συνειδητά στην άποψη αυτή και υποστηρίζει (αν και με κάποιες σημαντικές επιφυλάξεις, τις οποίες θα παρουσιάσουμε παρακάτω) ότι ο προφορικός λόγος είναι πρωταρχικός και ότι η γραφή είναι ουσιαστικά ένας τρόπος για να αναπαραστήσουμε την ομιλία σε διαφορετικό μέσο.

Η αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου έναντι του γραπτού συνεπάγεται καταρχήν ότι η ομιλία είναι παλαιότερη και περισσότερο διαδεδομένη από

τη γραφή. Υποστηρίζεται μερικές φορές ότι δεν μπορούμε να «αποδείξουμε» ότι η ομιλία είναι παλαιότερη από τη γραφή. Ωστόσο, αυτή η άποψη ισχύει μόνο αν ο όρος «απόδειξη» είναι κατασκευασμένος για να φέρει πολύ μεγαλύτερο φορτίο απ' όσο γενικά απαιτείται να φέρει σε ζητήματα ιστορικού περιεχομένου. Δεν γνωρίζουμε κανένα σύστημα γραφής με ιστορία μεγαλύτερη από έξι ή επτά χιλιάδες χρόνια περίπου. Από την άλλη πλευρά, δεν γνωρίζουμε καμιά φυλή ανθρώπων που επιβιώνει ή που έχει επιβιώσει χωρίς την ικανότητα της ομιλίας. Επίσης, πολλές εκατοντάδες γλώσσες δεν είχαν συνδυαστεί με κάποιο σύστημα γραφής, ώσπου καταγράφηκαν αναγκαστικά από ιεραποστόλους ή γλωσσολόγους στις μέρες μας. Επομένως, φαίνεται λογικό να υποθέσουμε ότι η καταγωγή της ομιλίας ανάγεται στις απαρχές της ανθρώπινης κοινωνίας.

Η σχετική παλαιότητα της ομιλίας και της γραφής αποτελεί, ωστόσο, ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας. Πολύ περισσότερο σημαντικό για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ της ομιλίας και της γραφής είναι το γεγονός ότι όλα τα συστήματα γραφής βασίζονται εμφανώς επάνω σε μονάδες του προφορικού λόγου. (Σε μερικές περιπτώσεις είναι απαραίτητο να ανατρέξουμε σε κάποια προηγούμενη μορφή μιας δεδομένης γλώσσας ή σε κάποια άλλη γλώσσα από την οποία είναι δανεισμένο το σύστημα γραφής· όμως αυτό δεν αναιρεί την αρχή.) Στην περιγραφή του προφορικού λόγου, ο γλωσσολόγος γενικά διαπιστώνει ότι πρέπει να αναγνωρίσει μονάδες τριών διαφορετικών ειδών (και πολλών άλλων, βέβαια): «φθόγγους», «συλλαβές» και «λέξεις». Σήμερα, όλα τα καθιερωμένα συστήματα γραφής παίρνουν μία από αυτές τις μονάδες ως βασική. Τα *αλφαβητικά* συστήματα βασίζονται στους «φθόγγους», τα *συλλαβικά* στις «συλλαβές» και τα *ιδεογραφικά* στις «λέξεις». Δεδομένου ότι και τα τρία αυτά «επίπεδα» είναι ήδη παρόντα στον προφορικό λόγο, είναι αρκετά εύκολο να εξηγήσουμε πώς κάθε ένα από τα κύρια συστήματα γραφής προήλθε από διαφορετικό «επίπεδο» του προφορικού λόγου. Μολονότι ένα συγκεκριμένο αλφάβητο ή ένα συγκεκριμένο συλλαβητάριο μπορεί να ταιριάζει περισσότερο σε κάποιες γλώσσες από ό,τι σε κάποιες άλλες, δεν υπάρχει συσχετισμός ανάμεσα στη γενική δομή των διάφορων προφορικών γλωσσών και στον τύπο του συστήματος γραφής που χρησιμοποιείται για να τις αναπαραστήσει. Η προφορική τουρκική δεν άλλαξε με την αντικατάσταση του αραβικού αλφαβήτου από το λατινικό το 1926. Επίσης, καμία τροποποίηση της προφορικής κινεζικής δεν συνεπάγεται η πρόταση της παρούσας κυβέρνησης να εισαγάγει ένα αλφαβητικό σύστημα γραφής στη θέση του παραδοσιακού ιδεογραφικού συστήματος.

Για ιστορικούς λόγους (συνήθως ως αποτέλεσμα της φωνητικής αλλαγής ή δανεισμού από άλλες γλώσσες με διαφορετικές ορθογραφικές συμβάσεις) ορισμένες λέξεις μπορεί να διαφοροποιούνται στη γραπτή τους μορφή, αλλά όχι στην προφορική. Παραδείγματα τέτοιων λέξεων (που παραδοσιακά ονομάζονται ομόφωνες) είναι οι αγγλικές λέξεις *great* «σπουδαίος» και *grate* «τρίβω», *meat* «κρέας» και *meet* «συναντώ», *see* «(έχω) δει» και *scene* «σκηνή»⁶. Αντίστροφα, λέξεις που γράφονται με τον ίδιο τρόπο μπορεί να προφέρονται διαφορετικά. Αγγλικά παραδείγματα τέτοιων τύπων (που συχνά αναφέρονται ως ομόγραφες) είναι οι λέξεις *lead* «οδηγώ/μόλυβδος» και *read* «διαβάζω/διάβασα» (που ομοιοκαταληκτούν με το *bleed* «ματώνω» ή με το *bled* «μάτωσα»)⁷. Όσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος κατά την οποία μια γλώσσα έχει συνδυαστεί με τη γραφή (και έχει χρησιμοποιηθεί στη λογοτεχνία και στη διοίκηση), τόσο μεγαλύτερη είναι η απόκλιση μεταξύ ορθογραφίας και προφοράς, εκτός αν, βέβαια, αυτή η απόκλιση διορθώνεται περιοδικά με ορθογραφικές μεταρρυθμίσεις. Σε όλη την περίοδο της ιστορίας οι γραπτές παραδόσεις έχουν τάση να είναι συντηρητικές. Ο συντηρητισμός αυτός δικαιολογείται εν μέρει από την επικράτηση της «κλασικής» άποψης ότι η γλωσσική αλλαγή είναι «φθορά» (πρβλ. 1.2.4). Επίσης, ενισχύθηκε στη σύγχρονη εποχή με την καθιέρωση της ορθογραφίας για τυπογραφικούς σκοπούς.

Υπάρχουν σημαντικότερες διαφορές ανάμεσα στην προφορική και τη γραπτή γλώσσα από εκείνες που οφείλονται στην ομοφωνία και την ομογραφία. Κανένα σύστημα γραφής δεν αναπαριστά όλες τις σημαντικές διακυμάνσεις στο ύψος και τον τόνο που παρουσιάζουν τα προφορικά εκφωνήματα. Τόσο οι συμβάσεις της στίξης προκειμένου να διακρίνουμε τα διαφορετικά είδη των προτάσεων (π.χ., η χρήση ενός θαυμαστικού ή ενός ερωτηματικού αντί για τελεία), όσο και η πρακτική της πλαγιογράφησης των λέξεων για έμφαση αποτελούν, στην καλύτερη περίπτωση, έναν έμμεσο και ατελή τρόπο αναπλήρωσης αυτής της ανεπάρκειας. Επιπλέον, στις τυπικές περιπτώσεις όπου χρησιμοποιείται ο γραπτός λόγος, δεν υπάρχει άμεση, προσωπική επικοινωνία του συγγραφέα με τον αναγνώστη, και επομένως, πληροφορίες που αποδίδονται με χειρονομίες ή εκφράσεις του προσώπου που συνοδεύουν την ομιλία μας πρέπει να μεταδίδονται προφορικά. Το γεγονός ότι υπάρχουν πάντα τέτοιες διαφορές, όπως αυτές ανάμεσα στην ομιλία και τη γραφή, σημαίνει πως η γραπτή γλώσσα δεν πρέπει να θεωρείται ως *απλά και μόνο* μεταφορά της προφορικής γλώσσας σε κάποιο άλλο μέσο.

Στην περίπτωση ορισμένων γλωσσών, η αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου έναντι του γραπτού πρέπει να τροποποιηθεί ακόμα περισσότερο. Σε μια εγγράμματη κοινωνία, ειδικά σε μια κοινωνία που είναι διαπαιδαγωγημένη με τη γνώση και την εκτίμηση των κειμένων του παρελθόντος, η γραπτή και η προφορική γλώσσα ενδέχεται να αναπτυχθούν με διαφορετικούς ρυθμούς και να φτάσουν στο σημείο να αποκλίνουν σημαντικά η μία από την άλλη στο λεξιλόγιο και τη γραμματική. Η σύγχρονη γαλλική αποτελεί ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Εκτός του ότι υπάρχει σε μεγάλη έκταση ομοφωνία ανάμεσα σε τύπους που δεν συσχετίζονται από γραμματική άποψη (πρβλ. *cou* «λαιμός», *cour* «χτύπημα», *coût* «κοστίζει» κ.λπ., τα οποία προφέρονται όλα όμοια), υπάρχουν πολλοί τύποι που συσχετίζονται από γραμματική άποψη (όπως ο ενικός και ο πληθυντικός αριθμός του ίδιου ουσιαστικού ή ρήματος), οι οποίοι, παρόλο που γράφονται διαφορετικά, δεν διακρίνονται καθόλου στον προφορικό λόγο (πρβλ. *il pense* «αυτός σκέφτεται» έναντι *ils pensent* «αυτοί σκέφτονται»). Κατά συνέπεια, υπάρχουν πολλές γαλλικές προτάσεις που είναι διαφορούμενες όταν λέγονται προφορικά (και απομονώνονται από τα συμφραζόμενά τους), παρόλο που είναι εντελώς ξεκάθαρες σε γραπτή μορφή (πρβλ. *il vient toujours à sept heures* «έρχεται πάντα στις επτά»: *il vient toujours à cette heure* «έρχεται πάντα την ίδια ώρα»). Περισσότερο σημαντικό από την ομοφωνία είναι το γεγονός ότι ορισμένοι ρηματικοί τύποι, ιδιαίτερα οι τύποι του «απλού αορίστου» (π.χ., *donna* «έδωσε», *répondit* «απάντησε» κ.λπ.) και η υποτακτική του αορίστου (*qu'il donnât* «ότι θα 'πρεπε να δώσει» κ.λπ.) έχουν εξαφανιστεί από τα προφορικά γαλλικά και μαθαίνονται από τα παιδιά στο σχολείο, για να χρησιμοποιηθούν αργότερα μόνο στον γραπτό λόγο. Παράλληλα μ' αυτές τις διαφορές στη γραμματική δομή, υπάρχουν πολλές διαφορές στο λεξιλόγιο: όπως και στα αγγλικά, υπάρχουν πολλές λέξεις και εκφράσεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως «παρμένες από βιβλίο» αν χρησιμοποιούνταν σε διάλογο, και πολλές άλλες που δεν εμφανίζονται στα γραπτά γαλλικά (με την εξαίρεση, βέβαια, της γραπτής αναπαράστασης διαλόγου σε μυθιστόρημα ή θεατρικό έργο). Με άλλα λόγια, η γραπτή και η προφορική γαλλική (σε μεγαλύτερο βαθμό από τη γραπτή και την προφορική αγγλική) μαθαίνονται και χρησιμοποιούνται από τους μορφωμένους Γάλλους ως εν μέρει ανεξάρτητες γλώσσες. Η γραπτή και η προφορική κινεζική είναι ακόμα περισσότερο ανεξάρτητες η μία από την άλλη, αφού οι διαφορετικές, όπως ονομάζονται συμβατικά, κινέζικες «διάλεκτοι» (μανδαρινικά, καντονέζικα κ.λπ.) γράφονται ουσιαστικά με τον ίδιο τρόπο. Οι μορφωμένοι ομιλητές των μανδαρινικών και των καντονέζικων

μπορούν συνεπώς να επικοινωνήσουν μεταξύ τους γραπτά, ενώ ενδέχεται να μην μπορούν να επικοινωνήσουν προφορικά.

Αν και γεγονότα σαν αυτά μας οδηγούν να τροποποιήσουμε την αρχή της προτεραιότητας της προφορικής γλώσσας, δεν μας υποχρεώνουν να την εγκαταλείψουμε εντελώς. Διότι μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις η γραπτή γλώσσα ανεξαρτητοποιείται εντελώς από την προφορική γλώσσα από την οποία προήρθε αρχικά. Αυτό συνέβη κυρίως στην περίπτωση των λατινικών, τα οποία χρησιμοποιούνταν επί αιώνες στην Ευρώπη ως η γλώσσα της θρησκείας, της διοίκησης και της επιστήμης (και χρησιμοποιείται ακόμη μ' αυτό τον τρόπο από την καθολική εκκλησία). Τα λατινικά των λογίων, των ιερέων και των διπλωματών στη μεσαιωνική και αναγεννησιακή Ευρώπη ήταν μια «νεκρή» γλώσσα. Δεν ήταν το φυσικό μέσο για την καθημερινή συνομιλία που μαθαίνεται με «φυσικό» τρόπο κατά την παιδική ηλικία, αλλά μια γλώσσα που μάθαιναν και χρησιμοποιούσαν για περιορισμένους σκοπούς. Επιπλέον, ήταν ουσιαστικά μια αμετάβλητη, γραπτή γλώσσα (βασισμένη στη «ζωντανή», προφορική λατινική των περασμένων αιώνων) και, όταν μιλιόταν, αντλούσε διαρκώς και σκόπιμα από τα γραπτά έργα του παρελθόντος. Όπως έχουμε δει, η ιδιόρρυθμη κατάσταση των λατινικών στη μεσαιωνική και αναγεννησιακή Ευρώπη επιβεβαιώνει, για τους λογίους της εποχής εκείνης, την παραδοχή της κλασικής αρχής της προτεραιότητας της γραπτής γλώσσας (πρβλ. 1.2.7). Άλλα πολύ γνωστά παραδείγματα «νεκρών» γλωσσών που συνέχισαν να χρησιμοποιούνται στη θρησκεία ή την επιστήμη είναι τα σανσκριτικά, τα βυζαντινά ελληνικά και τα παλιά εκκλησιαστικά σλαβικά.

Συζητώντας τη σχέση μεταξύ γραπτής και προφορικής γλώσσας (η οποία, όπως είδαμε, δεν είναι μια απλή σχέση, αλλά διαφέρει πολύ στην περίπτωση διάφορων γλωσσών), δεν αναφέραμε τίποτα για τις διαφορές στο «ύφος» που πρέπει να διακρίνουμε τόσο στην προφορική όσο και τη γραπτή γλώσσα. Όταν οι παραδοσιακοί γραμματικοί υποστήριζαν την αρχή της προτεραιότητας του γραπτού λόγου, σκέφτονταν, βέβαια, κυρίως τη γλώσσα της λογοτεχνίας (και όχι, για παράδειγμα, τη γλώσσα των τηλεγραφημάτων, των τίτλων των εφημερίδων ή των δημόσιων ανακοινώσεων). Επίσης θα έλεγαν ότι η γλώσσα της λογοτεχνίας είναι η «ευγενέστερη» ή η «σωστότερη» μορφή της γλώσσας. Θα ξεκινήσουμε τώρα τη συζήτηση αυτού του θέματος και θα επιστρέψουμε στην αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου στο επόμενο κεφάλαιο (πρβλ. 2.2.6).

1.4.3 *Η γλωσσολογία είναι περιγραφική, και όχι ρυθμιστική, επιστήμη*
Οι παραδοσιακοί γραμματικοί δεν πίστευαν μόνο ότι η γραπτή γλώσσα είναι βασικότερη από την προφορική, αλλά επίσης ότι μια ορισμένη μορφή της γραπτής γλώσσας, κυρίως η λογοτεχνική γλώσσα, ήταν από τη φύση της πιο «καθαρή» και πιο «σωστή» από όλες τις άλλες μορφές της γλώσσας, γραπτής και προφορικής. Επίσης πίστευαν ότι ήταν καθήκον τους, ως γραμματικών, να «διαφυλάξουν» αυτή τη μορφή της γλώσσας από τη «φθορά». Υπάρχουν εδώ αρκετά διαφορετικά σημεία, τα οποία ωστόσο μπορούμε άνετα να πραγματευτούμε συνολικά στα πλαίσια της διάκρισης ανάμεσα στη ρυθμιστική και την περιγραφική γλωσσολογία.

Το πρώτο θέμα που θα συζητηθεί είναι το θέμα της «καθαρότητας» ή της «ορθότητας». Είναι προφανές ότι δεν υπάρχουν απόλυτα κριτήρια «καθαρότητας» ή «ορθότητας» στη γλώσσα και ότι τέτοιοι όροι μπορούν να ερμηνευτούν μόνο σε σχέση με κάποιο πρότυπο επιλεγμένο από πριν. Μπορούμε βέβαια να πούμε ότι ένας αλλοδαπός έχει κάνει λάθος επειδή είπε κάτι που δεν θα λεγόταν από έναν φυσικό ομιλητή. Μπορούμε επίσης να πούμε, αν θέλουμε, ότι ένας ομιλητής μιας τοπικής διαλέκτου της αγγλικής παρήγαγε έναν «λαθεμένο» ή «μη γραμματικό» τύπο, επειδή ο τύπος αυτός δεν συμφωνεί με τα πρότυπα της επίσημης αγγλικής. Όμως υποθέτουμε τώρα ότι θα έπρεπε να είχε μιλήσει την επίσημη αγγλική σ' εκείνη τη συγκεκριμένη περίπτωση. Το να ισχυριζόμαστε, επομένως, ότι ένας γλωσσικός τύπος είναι «σωστός» ή «λαθεμένος», επειδή δεν συμπίπτει με κάποιον άλλο τύπο που θεωρείται (ρητά ή υπόρρητα) ως πρότυπο, είναι ταυτολογικό. Κάθε γλωσσικός τύπος που διαφοροποιείται κοινωνικά ή γεωγραφικά έχει το δικό του ενυπάρχον πρότυπο «καθαρότητας» και «ορθότητας». Εφόσον αυτό γίνει αντιληπτό και αποδεκτό, ανοίγει ο δρόμος για μια πιο ικανοποιητική περιγραφή των γλωσσών. Αν ο τρόπος ομιλίας μιας περιοχής ή μιας κοινωνικής ομάδας πρέπει να αποτελέσει πρότυπο για ευρύτερη χρήση (π.χ., ως βάση για τη λογοτεχνική γλώσσα), αυτό είναι ζήτημα διαφορετικής φύσης. Το πρώτο καθήκον του γλωσσολόγου είναι να *περιγράψει* πώς μιλούν (και γράφουν) οι άνθρωποι στην πραγματικότητα τη γλώσσα τους και όχι να *ρυθμίζει* πώς πρέπει να τη μιλούν (και να τη γράφουν). Με άλλα λόγια, η γλωσσολογία (καταρχήν, τουλάχιστον) είναι *περιγραφική* και όχι *ρυθμιστική* ή *κανονιστική*.

Το δεύτερο σημείο που πρέπει να αναφέρουμε είναι σχετικό με την αντίληψη ότι κάθε γλωσσική αλλαγή υποχρεωτικά συνεπάγεται «φθορά». Όλες οι γλώσσες υπόκεινται σε συνεχή αλλαγή. Αυτό είναι ένα εμπειρικό γεγονός, που εξηγείται αν λάβουμε υπόψη αρκετούς παράγοντες, μερικοί από τους οποίους, όπως έχουμε δει

σε προηγούμενη ενότητα, έχουν γίνει λίγο πολύ γνωστοί στις μέρες μας. Και δεν είναι καθόλου λυπηρό το ότι οι γλώσσες αλλάζουν με τους διάφορους τρόπους που αλλάζουν. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι όλες οι ζωντανές γλώσσες είναι από τη φύση τους ικανά και βιώσιμα συστήματα επικοινωνίας, που εξυπηρετούν τις διάφορες και ποικιλόμορφες κοινωνικές ανάγκες των κοινοτήτων που τα χρησιμοποιούν. Καθώς αυτές οι ανάγκες αλλάζουν, οι γλώσσες τείνουν να αλλάζουν για να εξυπηρετήσουν τις νέες συνθήκες. Αν χρειάζονται νέοι όροι, αυτοί θα ενσωματωθούν στο λεξιλόγιο είτε με «δανεισμό» από άλλες γλώσσες είτε θα δημιουργηθούν από τα ήδη υπάρχοντα στοιχεία του λεξιλογίου, με τη χρήση των παραγωγικών πόρων της γλώσσας. Μπορεί να γίνουν νέες διακρίσεις και να χαθούν άλλες παλιές. Επίσης, οι ίδιες διακρίσεις μπορεί να εκφραστούν με διαφορετικά μέσα. Αρνούμενοι ότι όλες οι αλλαγές στη γλώσσα είναι προς το χειρότερο, δεν υπαινισσόμαστε βέβαια ότι πρέπει να είναι αναγκαστικά προς το καλύτερο. Αυτό που ισχυριζόμαστε είναι ότι οποιοδήποτε πρότυπο αξιολόγησης εφαρμόζεται στη γλωσσική αλλαγή πρέπει να στηρίζεται στην αναγνώριση των ποικίλων λειτουργιών που «καλείται» να εκπληρώσει η γλώσσα μέσα στην κοινωνία που τη χρησιμοποιεί.

Πρέπει να τονιστεί ότι, κάνοντας τη διάκριση ανάμεσα σε περιγραφή και ρύθμιση, ο γλωσσολόγος δεν υπονοεί ότι δεν υπάρχει θέση για τη ρυθμιστική μελέτη της γλώσσας. Δεν αρνείται ότι ίσως υπάρχουν έγκυροι πολιτισμικοί, κοινωνικοί ή πολιτικοί λόγοι για την προώθηση της εξάπλωσης μιας συγκεκριμένης γλώσσας ή διαλέκτου σε βάρος κάποιων άλλων. Ειδικότερα η ύπαρξη ενός σχετικά ενιαίου λογοτεχνικού προτύπου προσφέρει προφανή διοικητικά και εκπαιδευτικά πλεονεκτήματα. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αντιληφθούμε δύο πράγματα: πρώτον, ότι και το ίδιο το λογοτεχνικό πρότυπο υπόκειται σε αλλαγή, και δεύτερον, ότι από την πλευρά της προέλευσής του, το λογοτεχνικό πρότυπο βασίζεται γενικά στην ομιλία μιας κοινωνικά ή γεωγραφικά προσδιορισμένης τάξης ανθρώπων και, επομένως, δεν είναι ούτε πιο «σωστό» ούτε πιο «καθαρό» (όποια έννοια και αν δώσει ο γλωσσολόγος σ' αυτούς τους όρους) από την ομιλία μιας άλλης τάξης ή περιοχής. Αν το λογοτεχνικό πρότυπο έχει πλουσιότερο λεξιλόγιο (δηλαδή αν αυτοί που διαβάζουν και γράφουν πολύ έχουν ευρύτερο λεξιλόγιο), αυτό συμβαίνει επειδή, μέσω της λογοτεχνίας, μπορούμε να εισχωρήσουμε με τη φαντασία μας στη ζωή πολλών κοινωνικών, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του παρελθόντος, και να μοιραστούμε τις ποικίλες εμπειρίες τους.

Καταδικάζοντας τη λογοτεχνική προκατάληψη της παραδοσιακής γραμματικής,

ο γλωσσολόγος απλά βεβαιώνει ότι η γλώσσα χρησιμοποιείται για πολλούς σκοπούς και ότι η χρήση της σε σχέση με αυτές τις λειτουργίες δεν θα πρέπει να κρίνεται με βάση τα κριτήρια που εφαρμόζονται, αποκλειστικά ή πρωτίστως, στη λογοτεχνική γλώσσα. Ο γλωσσολόγος δεν αρνείται ότι υπάρχει θέση στα σχολεία και στα πανεπιστήμιά μας για τη μελέτη της λογοτεχνικής χρήσης της γλώσσας. Ακόμα λιγότερο διεκδικεί την είσοδό του στο χώρο της λογοτεχνικής κριτικής. Αυτό το τελευταίο σημείο έχει παρεξηγηθεί συχνά από αυτούς που κάνουν κριτική στη γλωσσολογία.

1.4.4 *Ο γλωσσολόγος ενδιαφέρεται για όλες τις γλώσσες*

Αυτή η αρχή αποτελεί απλά γενίκευση της προηγούμενης. Αρκετά συχνά ακούμε τους μη ειδικούς να μιλούν για «πρωτόγονες» γλώσσες και να επαναλαμβάνουν το μύθο ότι υπάρχουν λαοί των οποίων η γλώσσα αποτελείται από μερικές εκατοντάδες λέξεις που συμπληρώνονται από χειρονομίες. Η αλήθεια είναι ότι κάθε γλώσσα, στο βαθμό που γνωρίζουμε, όσο «οπισθοδρομικοί» και «απολίτιστοι» κι αν είναι οι λαοί που τη μιλούν, έχει αποδειχθεί από την έρευνα ότι είναι ένα σύνθετο και πολύ εξελιγμένο σύστημα επικοινωνίας. Επιπλέον, δεν υπάρχει απολύτως κανένας συσχετισμός μεταξύ των διάφορων σταδίων πολιτισμικής εξέλιξης μέσα από τα οποία «εξελίχθηκαν» οι κοινωνίες και του «τύπου» της γλώσσας που μιλούσαν σ' αυτά τα στάδια πολιτισμικής εξέλιξης. Οι υποθέσεις του 19ου αιώνα σχετικά με την εξέλιξη των γλωσσών από τη δομική πολυπλοκότητα προς την απλότητα ή αντίστροφα, από την απλότητα στην πολυπλοκότητα, δεν επαληθεύονται από τη μελέτη οποιασδήποτε από τις χιλιάδες διαφορετικές γλώσσες που μιλιούνται σ' όλο τον κόσμο σήμερα. Οι περισσότεροι γλωσσολόγοι του καιρού μας αποφεύγουν να κάνουν υποθέσεις για την καταγωγή και την εξέλιξη της γλώσσας με γενικούς όρους. Έχουν διαπιστώσει ότι είναι πιο πρόσφορη η μελέτη όλων των γλωσσών με ίσους όρους. Τα αποτελέσματα αυτών των μελετών δεν έχουν ρίξει ακόμη φως στο γενικό ερώτημα για την καταγωγή και την εξέλιξη της γλώσσας στο μακρινό παρελθόν της ανθρωπότητας.

Μερικές φορές χρειάζεται να μάθουμε μια άλλη γλώσσα, ή τουλάχιστον ένα ειδικό λεξιλόγιο, προκειμένου να μελετήσουμε ένα ειδικό θέμα ή να συζητήσουμε ικανοποιητικά γι' αυτό. Αν κάποιος θέλει να καταλάβει την αρχαία ελληνική ή τη σχολαστική φιλοσοφία, για παράδειγμα, πρέπει να μάθει αρχαία ελληνικά ή μεσαιωνικά λατινικά (ή τουλάχιστον να μελετήσει με πειθαρχημένο και έξυπνο τρόπο τα σχόλια και τις σημειώσεις για να καταλάβει τη σημασία των λέξεων-κλειδιών – και αυτός είναι ένας τρόπος να μάθει κανείς, με έμμεσο τρόπο, ένα μικρό κομμάτι των γλωσσ-

σών). Θα διαπιστώσει, ενδεχομένως, ότι είναι αδύνατο να συζητήσει επαρκώς για τα ζητήματα που εξέτασαν οι έλληνες και οι σχολαστικοί φιλόσοφοι, εκτός αν χρησιμοποιήσει τη δική τους ορολογία. Θα μπορούσε λοιπόν να πει ότι η δική του γλώσσα –ας πάρουμε ως παράδειγμα τη σύγχρονη αγγλική– είναι «φτωχότερη» από την αρχαία ελληνική ή τη λατινική, αφού δεν τον εφοδιάζει με τις απαραίτητες διακρίσεις στο συγκεκριμένο πεδίο. Αυτό θα ερχόταν σε αντίφαση με την υπόθεση ότι όλες οι γλώσσες είναι επαρκή και βιώσιμα συστήματα επικοινωνίας που εξυπηρετούν τις ανάγκες της κοινότητας όπου λειτουργούν. Όμως, η αντίφαση αυτή είναι μόνο επιφανειακή. Ο αριθμός των διακρίσεων που μπορούν να γίνουν για την ταξινόμηση των χαρακτηριστικών του «κόσμου» είναι καταρχήν άπειρος. Μόνο οι διακρίσεις που είναι σημαντικές για τη ζωή της συγκεκριμένης κοινότητας θα έχουν θέση στο λεξιλόγιο αυτής της κοινότητας. Αν δεν έχουμε στη σύγχρονη καθομιλουμένη αγγλική όρους που να αναφέρονται στις έννοιες της αρχαίας φιλοσοφίας, αυτό αντανακλά το γεγονός ότι οι περισσότεροι από εμάς δεν συζητάμε για τα προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας. Αν συζητούσαμε γι' αυτά, θα είχαν δημιουργηθεί οι απαραίτητοι όροι. Η απάντηση στο ερώτημα αν τα επεκτεταμένα ειδικά λεξιλόγια που χρησιμοποιούνται από διάφορες υποομάδες για διάφορους ειδικούς σκοπούς (π.χ., συζητώντας για την πυρηνική φυσική ή την οικοσημολογία) αποτελούν κομμάτι της αγγλικής γλώσσας, εξαρτάται από τον τρόπο που ορίζουμε τη λέξη «αγγλικά» (θα μιλήσουμε περισσότερο γι' αυτό αργότερα). Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι ότι καμία γλώσσα δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι εγγενώς πιο «πλούσια» από μια άλλη. Κάθε γλώσσα είναι προσαρμοσμένη στις χαρακτηριστικές επιδιώξεις των χρηστών της.

Το ενδιαφέρον του γλωσσολόγου (καταρχήν) για όλες τις γλώσσες προέρχεται από τους δηλωμένους σκοπούς της επιστήμης του: την κατασκευή μιας επιστημονικής θεωρίας για τη δομή της ανθρώπινης γλώσσας. Όλες οι περιπτώσεις χρήσης της γλώσσας που μπορούν να καταγραφούν ή να παρατηρηθούν χρησιμεύουν ως δεδομένα που πρέπει να συστηματοποιηθούν και να «ερμηνευτούν» από τη γενική θεωρία.

Το βιβλίο αυτό, κλασικό εγχειρίδιο στον τομέα του, εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1968· έκτοτε μεταφράστηκε σε 12 γλώσσες. Πρόκειται για γενική εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία και απευθύνεται κυρίως σε όσους έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με το θέμα. Ο συγγραφέας δίνει τον ορισμό όλων των όρων που χρησιμοποιεί και εξετάζει ευρύ φάσμα θεμάτων όπως η φωνητική και η φωνολογία, η γραμματική και η σημασιολογία. Η *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία* μπορεί να φανεί χρήσιμη σε κάθε αναγνώστη που θα ήθελε να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο η θεωρία μπορεί να βοηθήσει στη βαθύτερη κατανόηση των λειτουργιών της γλώσσας.

ISBN 978-960-375-369-8

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3369